

A THEOLOGIAI FACULTÁSOK ELNÉPTELENEDESE OKAI NÉMETORSZÁGON.

„Forgó viszontagság járma alatt nyögünk, Tündér-szerencsénk kénye hány vet.“ Berzsenyink e szavait igen érdekesen illusztrálja a theologiai studiumok sorsa az újabb időben. Érdekes és tanúságos lenne szemlét tartani a fölött, hogy a középkor legnevezetesebb és leghatalmasabb studiuma, a theologia, minő rang- és értékbeli átalakuláson ment keresztül az újabb időkben. Ezuttal vessünk futó pillantást az utolsó ötven év alatt Németország egyetemlein történt oscillatiójára¹⁾ Conrad statistikai adatai szerint, melyek épen száz semesterre szólnak. A theol. facultások voltak azok, melyekre egyideig áradatként tódult az ifjúság, mely később annyira megapadott, hogy e facultások elnéptelenedését, mint valóságos csapást, nyilvános gyűlésekben szintugy, mint az irodákban, a napi sajtóban és röpiratokban tüzetesen tárgyalták, okait fürkésztek.

A következő számok eléggé tanusítják a német theol. facultások népessége árapályát; volt ugyanis:

Prot. theologus		Kath. theologus	
1831-évben	4147	1831-évben	1801
1851/2-ben	1631	1840/1-ben	866
1860 „	2520	1849/50 „	1339
1876 „	1539	1860/1 „	1209
1882/3 „	3168	1879/80 „	619

Nagy időközöket véve fel, a táblázatos kimutatásokból kiteszik, hogy 1831-től 1840-ig átlag Németországon sokkal több prot. theologus tanult (2879), mint 1871-től 1880-ig (1794). Míg a harminczas évek elején Németországon minden 100,000 protestánsra kb. 15,6 prot. theologus esett, a hetvenes évek végén csak hat-hét. A tulajdonképeni Poroszországban még kedvezőtlenebb az arányszám, mert a harminczas években minden 100,000 prot. főre 19,39 theol. tanuló esett, holott 1876—81-ben az arányszám 5,11-re olvadt le. Az is sajtászerű, hogy jöllehet Berlin és Lipcse dicsekszik a két legnagyobb egyetemmel, mégis Halleban több theologust találunk, mint

¹⁾ Das universitäts studium in Deutschland während der letzten 50 jahre von Dr. J. Conrad, Professor zu Halle, Jena, 1884.

Berlinben; és több kis egyetemen aránylag szintén kedvezőbb a theologusok száma, mint a most említett központokon. Hadd mutassák ezt a következő számok, melyek 1883-ra szólnak.

Theologus.

Berlin	459	Göttinga	197
Erlangen	305	Breslau	127
Bonn	109	Jena	127
Greifswald	129	Lipcse	638
Giessen	68	Heidelberg	54
Marburg	139	Königsberg	158
Halle	488	Rostock	50
Tübinga	366	Kiel	72

A most felhozott számok, magukban véve, csak a theol. studiumok hanyatlásáról szólnak, de a hanyatlás okairól hallgatnak. Még a mult százban a theologia volt a vezérstudium, mind rangjánál, mind a professorok számánál és magasabb fizetésénél fogva. Különös tisztesség volt a facultás tagjának lenni, s még azok is, kik különben nem kívántak lelki pásztorok lenni, hanem kiváltképen philosophiát és philológiát tanultak, rendszerint a facultás tagjai lettek. A tanítók nagyrészt a theol. facultásból kerültek ki. E részben annyira mentek, hogy a mult százban Hallében mind a mellett, hogy a philos. facultásban kiváló férfiak voltak (pl. Wolf Ker.), a philos. facultásnak nem volt külön anyakönyve (album), hanem az összes philologusok, sőt matematikusok is a theol. facultás anyakönyvébe voltak beigtatva, úgy hogy a tanulók három facultásba osztattak be. Ez a hagyomány, úgy tetszik, hogy e száz elején is érvényben volt. Annyi bizonyos, hogy a theol. facultásba beigtatott tanulók nagy száma, még a huszas években is, teljességgel nem a papi pályára lépett, s a kik tanítói pályára szándékoztak, azok is feles számmal iratkoztak be, tisztán a theol. tanulmányok hallgatására. E mellett szól ama tény is, hogy mind a mult százban, mind a jelen száz elején a legkiválóbb philosophusok eredetileg theologusok voltak. Az utóbbi évek alatt azonban ez a helyzet a theologia rovására megváltozott. A középiskolai tanítóktól nem követelték többé e studium hallgatását s beérték a tisztán philologiai készültéssel.

Ez a mélyreható átalakulás nem hirtelen történt, hanem lassan és fokozatosan s a különböző tartományokban más-más időben. Észak-Németországon korábban, mint délen. Legkésőbb az ötvenes és hatvanas években talán Würtembergben történt, hol jelenleg is

nagy száma működik az oly középiskolai tanítóknak és igazgatóknak, kik a theol. facultásból kerültek ki.

Sajnálatra méltó az a tagadhatatlan tény, hogy ma már a tanulók nem tekintik előnynek a theol. facultás tagjának lenni. A kinek nem célja pappá lenni, vagy életét merőben theol. studiumoknak szentelni, az olyan ma már nem iratkozik be theologusnak. Ez az egyik oka annak, hogy az utóbbi ötven év folytán a theologusok száma megapadt, ellenben a philos. facultás népessége megszaporodott a nélkül, hogy az ifjuság hajlamában az illető életpályák iránt változás történt volna, vagy hogy az egyetemi theologusok megfogtakozott számából a valódi papjelöltek száma csökkenését következtethetnők. Igaz, hogy a papjelöltek száma a hetvenes évek elején megapadt; de ezt más okoknak kell tulajdonítanunk.

Kétségtől kivül főoknak tekinthetni, hogy a legtöbb papi állomás nyomorúttul van javadalmazva. E részben igen elriasztólag hathatott a tanuló ifjuságra az a nagy úr, a mi a csekély számu gazdag jövedelmü egyházakat a merőben koldus vagy szegényes kenyeret adóktól elválasztja. Való, hogy a többi hivatalnokok, nevezetesen a tanítók javadalmazása sem volt fényesebb; de mihelyt a papi pályának más kedvezőtlen mozzanatai is felszínre kerültek, a gyarló javadalmazás annál szembeötlőbbé vált. Hiszen Kurhessenben még a hatvanas években is 470-re rugott az oly egyházak száma, melyek átlag 553 tallérnál több jövedelmet be nem hoztak.

A mondottakhoz hozzá kell venni a pénz értéke csökkenését, s ugyanakkor az életfentartás nehézségei növekedését s azonnal kiviláglik, hogy ezek a körülmények a közel multban annál hathatósabbban csökkentették a papi pálya tekintélyét, minél könnyebben juthatott valaki más pályákon, mondhatni, busás jövedelemhez. Nem csuda tehát, ha kivált a hetvenes években a közgazdasági felvirágzás idején, különösen szembe tűnt a theologusok számában bekövetkezett apály. Igen érdekesen megmagyarázza ezt az a tény is, hogy például a hallei theologusok szülői közt a mondott időben igen kevés akad kézmives és földmives. Az u. n. „Gründer Zeit“ korában, a kézmivesek gyermekei csak 23.4 %-ék, holott azelőtt 75—80 %-al szerepeltek; a földmivesek gyermekei csak 21.8 %-al, holott azelőtt 55—90 %-al. Azonban mindkét társadalmi osztálynak a legújabb időben meg kezdett jöni bizalma a papi pálya iránt, illetőleg saját helyzetüket annál sokkal rosszabbnak találják. Ugyan ezt mondhatni az iparosok, kereskedők és földbirtokosokról is. Mig 1832—33-iki években a nevezett életpályák köréből egyetemekre ke-

rült hallgatók 40.2 %-ka tanult theológiát, addig 1872—76-ig csak 9.7 %, 1877—81-ig 14.5 %-ra nevededik e szám.

A theol. studiumok hanyatlására az is nagy hatással volt, hogy az egyetemi jótétemények és ösztöndíjak a drágábbá vált életviszonyok között nem voltak elegendők arra, hogy a szegény sorsu ifjak belőlük kijöhessenek.

A felsorolt külső okokhoz nem csekély fontosságú belső okok is járultak. Ide számítjuk a mivelt osztályoknak szintugy mint a társadalom alsó rétegeinek megfogyatkozott vallásos érzetét; továbbá a scepticus korszellemet, mely jóformán már a középiskolákban megragadja az ifjakat, s ennél fogva mind a protestáns, mind a catholikus részen nem csekély mérvben hatott rontólag a theologiai pályára, kiváltképen Észak-Németországon.

Azt sem tagadhatni, hogy a theologiai studiumok hanyatlásához jelentékenyen járult a természettudományok gyors fejlődése is, nyomon kísérve oly eredményektől, melyeknek nagyobb része a ker. egyház dogmáival összeférhetetlennek tetszett. Tetézték e bajt azok a megvető támadások, melyeket e tudományok szószólói ismételtlen szórtak az egyház ellen, a melyek a népképviselőben s a nyilvános gyűlésekben viszhangozván, megtalálták utjokat a nép szívébe. Természetes, hogy ilyes behatások következtében a közvélemény mind kevesebbre becsülte a papi pálya magasztos hivatását. Különösen elriasztólag hatottak az ifjuságra a theol. és egyház-politikai irányzatok között felmerült éles ellentétek. Kiváltképen Poroszországban tünt fel ez a baj, minekutána ott a legfőbb egyházi hatóság türelmetlensége menthetetlen szigorral vonta kérdőre a papságot a dogmától való bárminemű eltéréséért, holott az idő szelleme mind hathatósabban követelte a türelmességet.

Hogy mind ez okok ellenére is a prot. theologiai fakultások népessége legújabb időben jelentékenyen emelkedett, azt következő okokból magyarázhatni. Mindenek előtt az egész német földön kétségtelenül mutatkozó cönservatív irányból, mely az utóbbi tíz évek egyháziatlanságával szemben visszahatásként szerepel, minthogy azt az alsóbb osztályok social-demokratikus és materialistikus forradalmi irányzatai kútfejének tartották. Azt sem tagadhatni, hogy az utóbbi években éléssé vált hitfelekezeti ellentét a catholicismus és a semitismus ellen, jóllehet nagy mértékben szégyenletes volt a német nemzetre, a protestáns tudatra élénkítőleg hatott. Akármint ítélje is meg valaki a legújabb időben keletkezett antisemitikus irányzatú ifjusági egyesületeket, annyi bizonyos, hogy azok

a fölébredett egyházi szellem hirnökei, s annyira legalább is alkalmasak, hogy a theologia zászlója alá csoportosult ifjúságot elzúlleni ne engedjék.

Ezt a most említett mozgalmat támogatta az a körülmény is, hogy a kereskedelem és ipar pangásnak indult, s hogy másfelől a többi studiumok körében semesterről-semesterre mind inkább érezhetőbbé vált a túltömöttség. Az oly ifjak, kik bizonyos disciplinára való valamely hajlam nélkül mindenképen tanulni akartak (s az ilyenek száma igen nagy) kénytelenek voltak választani a minden javadalmazás nélküli hosszas hivatali gyakornokoskodás, vagy a szegényes fizetéssel járó, gyors alkalmazásra kilátással csalogató papi pálya között. Hozzá járul ezekhez, hogy a papi javadalmazások legtöbb országban, ha mindjárt csekély mértékben is emelkedtek. Poroszországban jelenleg a minimum fizetés 1800 márkára rug (900 frt), holott még 1875-ben is 1000-nél többre ment a csekélyebb jövedelmű állomások száma. Öt évi szolgálat után a fizetés legalább is 2400 márkára nő, husz évi szolgálat után 3000 márkára. A hol a község nem bírja ezt a fizetés emelést, ott az állam pénztára pótolja.

Bajorországban is a minimum fizetés jelenleg 1543 márka, holott még a hetvenes évek elején is alig rugott 8—900 márkánál többre. Badenben a papi jövedelem a hetedik szolgálati évig csak 1600 márka, de attól kezdve a tizedik évig 1800-ra, a tizenötödikig 2200-ra, a huszadikig 2600-ra emelkedik, úgy, hogy több mint harmincz évi szolgálattal 3600—4000 márka jövedelem jár, ide nem értve a mellék jövedelmeket. Szász-Weimarban 1883. január 1-től fogva a papi legkisebb fizetés 1700 márka, mely öt évenként 200 márkával növekedik egész a 25-ik évig, midőn 2700 márkára szaporodik.

A felső iskolák tanítói, valamint a bírák is sokkal jobban vannak javadalmazva, mint a papi állomások; csakhogy amazokra az állomásokra hosszabb előkészület és több évi segédi működés (a bírónál fizetés nélküli assessorkodás) után juthatni. Egy újonnan kinevezett bíró rendszerént egy öt évig szolgált pappal tehető párhuzamba. A főiskolák tanítói hivatalba lépéskor átlag 1800 márkát huznak, a mi lassanként, 4500 márkáig emelkedik. A kisebb városokban az igazgatókat 4950, nagyobbakban 5550, s Berlinben 6600 márkával díjazták.

Mindeme viszonyok következtében a papok gyermekei újból mind nagyobb-nagyobb számmal követik atyjok életpályáját. Mig az épen nem régi időben a hallei theol. között 72—80% volt pap fia, 1872—76-ban már csak 44, 2%, de 1877—81-ig e szám 58, 3%-ra

emelkedett. Az akad. miveltségű tanítók fiainak több mint fele tanult régen theológiát, de már 1872—1876-ig csak 11, 5% s jelenleg 13, 4%.

A cath. theologiai fakultások elnéptelenedésére a fent említett okok mellett nagyban hatott az ugynevezett cultur-harcz, mely hallgatólag száműzte a papjelölteket is, úgy, hogy utóbbi időben csak Innsbruckban mintegy száz németországi ifju tanult theológiát. Az állam és egyház közti küzdelmek igen természetesen az ostrom állapotban levő ország egyetemei látogatását csak akadályozták. Ez az oka, hogy 1874 óta a cath. papi rendek tagjai feles számmal húzódtak Hollandiába, Belgiumba, Angolországba és Amerikába. Hogy e kivándorlás mily nagy mértékű, kiténik a következő számokból:

100,000 cath. Jakósra		100 papra
cath. tanuló	pap	tanuló
1828 . . . 13,7 . . .	110 . . .	12,3
1834 . . . 10,1 . . .	111 . . .	10,2
1840 . . . 7,8 . . .	98,7 . . .	7,7
1867 . . . 8,0 . . .	94,0 . . .	8,6
1881 . . . 3,2 . . .	83,6 . . .	3,8

A tanulók száma jelenleg oly csekély, hogy a cath. papság rövid időn kipsztlul és állomásaik legnagyobb része betöltetlen marad, ha egy kedvezőbb fordulat be nem következik. És ez a szomorú esemény annyival gyorsabban be fog következni, mert az üres állomásoknak külföldiekkel való betöltése, a mi ezelőtt megtörténhetett, ma már teljes lehetetlen.

Sajátszerű, hogy Austriában is hatalmasan hanyatlott a cath. theologia studiuma. A hat, illetőleg hét osztrák egyetemen (Bécs, Grätz, Innsbruck, Prága, Lemberg, Krakko és Csernovicz) a hetvenes évek derekán nevezetes apály állott be a theol. tanulók számában; s jöllehet az újabb időben valamivel javult a helyzet, de mégis távol áll a normális mértéktől. E chronikus baj okait Heiner igen érdekesen fejtegeti s első sorban abban találja, hogy a modern néptanító a maga modern népiskolájával főszerzője a pap-hiánynak, mint-hogy sokakat tölt el liberális és egyháziatlan korszellemmel. Másod sorban a költséges tanulást okolja, a mi megakadályozza, hogy a cath. klérus jelenleg is mint régebben történt faluról jött tanulókból egészítse ki magát, ez a körülmény annál nyomatékosabb, mert, mint Heiner konstatálja, a r. cath. papság legnagyobb részt az alsó

osztályok (földmivesek, kézmivesek) gyermekeiből szedi új tagjait, ellenben a prot. papság, főként a miveltszázalékból.¹⁾

Egy további nevezetes akadály a prot. és r. cath. papság közötti principális különbség, az u. n. nőtlenség, mert míg a prot. papok, mint atyák, az összes prot. theologusoknak 30—40%-át szolgáltatják, ez a szám tökéletesen elesik a r. cath. papságnál.

Még egy állandó nyomasztó és a papi pályától elriasztó körülmény a káplánok gyarló javadalmazása és ennek megfelelő inséges helyzete. A kápláni tiszta jövedelem — ugymond Droste — oly csekély, hogy csak nagy ritkán ér fel egy közönséges munkás vagy szántóvető jövedelmével.

Végül okozza Heiner az államegyházat és az általános hadkötelezettséget, mint a melyek legtöbbet tettek arra, hogy a papi pálya ideális része elnyomordjék. Az a tény, hogy az állam minden tanintézetre rátette a kezét, meglehetősen zavarólag hat a catholicus egyházra, mert papnövendéket nyithat ugyan, de bennök a felügyelet sokkal inkább állami, mint egyházi. E miatt a catholicus parlamenti tagok, a porosz képviselő házban, a folyó évi február hóban tartott költségvetési viták alkalmával is éles szemrehányásokat tettek a kormányoknak.

Nem akarom levonni a theol. studiumok hanyatlását okozó fent elésorolt okokból a következtetéseket; azt hiszem azonban, hogy minden commentár nélkül is elég érdekesekek arra, hogy rólok gondolkodjunk, — s hazai viszonyaink között a belőlük merithető tanuságokat levonjuk.

FELMÉRI LAJOS.

¹⁾ Mint Heiner elbeszéli, egy német gymnasium végző növendékei között akadott egyetlenegy, a ki theologus akart lenni. Tanuló társai azonban összeállottak, pénzt raktak össze s földhöz ragadott társukat segítézték, hogy bányászatot tanulhasson. Ily módon tanusították egyházellenes gondolkodás módjukat.

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG EGYH. FŐTANÁCSÁNAK AUG.
31 S SEPT. 1. 2. NAPJAIN TARTOTT GYÜLÉSÉRŐL.

A gyűlést a főt. püspök ur nyitotta meg a következő beszéddel :
„Méltóságos és Főtisztelendő Egyh. Főtanács!

Legyenek üdvözölve egyh. Főtanácsunk egybegyült tagjai az atyafiui szeretet legmelegebb érzésével.

Egy év után ismét együtt vagyunk, hogy egyházi dolgaink felett tanácskozzunk, s vallásközönségünk érdekeit legjobb meggyőződésünk szerint előmozdítsuk, vagy az apostollal szólva: „az előttünk álló czél felé tovább igyekezzünk.“ Ez a czél, bizonyára, nem csekély. Mert habár egyházunk kisdéd hajóját ez idő szerint nem csapkodják azok a hullámok, a melyek a multban annyiszor elmerüléssel fenyegették s megmentésére hitelődeinknek minden erejüket, összes tehetségeiket gyakran az önfeláldozásig ki kellett fejteniök, annak bölcs kormányzása, biztosítása, folytonos javítása ma is komoly gondot ad. Abban a nagy versenyben, mely a társadalmi élet minden térein kifejlődött, megállani, a korszellem által követelt s napról-napra fokozódó igényeknek megfelelni, bebizonyítani azt, hogy mi unitáriusok, számunk aránylagos csekély volta mellett is a közvélemény ítélőszéke előtt számot teszünk, hogy a közmívelődés terjesztésének, a hazafiui erények ápolásának s a valláserkölcsi élet gyümölcsötvetésének szerény bár, de hasznos munkásai vagyunk, ez ma szintannyi erélyt, buzgóságot és áldozatkészséget igényel tőlünk is, mint igényelt hitelődeinktől egyházunknak a vészek és viharok között fenntartása, erre nekünk is, mint nekik, közügyeinkért lelkesülni, szent vallásunkért szeretettel hevülni, egyházunkért tenni és áldozni készeknek kell lennünk. E szent és nemes munka vár reánk most is. Egyházi főtanácsaink vannak első sorban arra hivatva, hogy vallásközönségünk szükségseit számba vegyék, azokat a lehetőleg kipótolják s a kor által igényelt bölcs határozatok s a szükségnek megfelelő czélszerű intézkedések által annak javát és előmenetelét, fejlődését és virágzását évről-évre elősegítsék, munkálják és biztosítsák.

Adja a Mindenható, hogy jelen Főtanácsi gyűlésünk is megfeleljen a maga nagy és üdvös rendeltetésének s azok a törvények és parancsolatok, melyeket ez alkalommal fogunk elhelyezni hitszöveg-kezetünk frigyládájába, teljesen méltó helyet foglaljanak el abban, s ne csak a jelen szükségait fedezzék, hanem a jövőnek is zálogául és emeltyüül szolgáljanak. E végre vezéreljen mindnyájunkat az igazság, a szeretet és az egyetértés szent lelke. Ne legyen itt más tanácsadónk, mint az erős meggyőződés és a megvesztegethetlen lelkiismeret. Ha vitalkozunk, legyen az tárgyilagos, menten minden sze-